

МАЛИГА В. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

БІЛИЙ Я. А.,

студент III курсу факультету
міжнародних відносин
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 341.917

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.42>

ВНЕСОК АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ШКОЛИ У РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню англо-американської доктрини, яка стала цінним внеском до відповідних наукових надбань міжнародного приватного права.

Визнання ролі та значення міжнародного приватного права в сучасній Україні викликає інтерес до історії створення та розвитку різноманітних наукових шкіл, які вивчали міжнародні приватноправові відносини. Однією з найбільших та найцікавіших виявилася школа представників англосаксонської правової сім'ї, зокрема Великої Британії та Сполучених Штатів Америки (надалі – США), звідки власне, і походить вживана в Україні назва згаданої галузі права.

Специфічний характер міжнародного приватного права обумовлений тими правовідносинами, які складають предмет його правового регулювання, обов'язково містять іноземний елемент (в одному з трьох можливих варіантів). Саме задля досягнення відповідності вимогам сучасності та підтримання сталого розвитку науки міжнародного приватного права в Україні необхідно звернути увагу на відповідну доктрину Великої Британії та США, яка розроблялась не одним поколінням вчених й продукувала чимало цікавих та змістовних теорій, концепцій та ідей до цієї науки.

В статті було проведено узагальнення наукових досягнень провідних представників англо-американської школи міжнародного приватного права, зокрема Джозефа Сторі, Джона Вестлейка, Альберта Венна Дайсі, Рональда Гаррі Грейвсона, Річарда Познера та Брейнерда Каррі, виокремлено особливості формування та розвитку англо-американської школи міжнародного приватного права. Крім того, виявлено їхні наукові здобутки та систематизовано вплив саме англо-американської школи на розвиток міжнародного приватного права, зокрема, загальних засад правозастосування в міжнародному приватному праві, а саме: застереження про публічний порядок, кваліфікація колізійних норм, зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави.

Роботи вищезазначених представників англо-американської школи яскраво висвітлюють характер зв'язків у цій галузі права, сутність цих понять та їх практичне застосування, адже представники розглянутої школи обґрунтовували свої припущення й висновки не тільки попередньо розробленими теоретичними надбаннями, а й конкретною правозастосовчою практикою.

Ключові слова: доктрина, міжнародні приватноправові відносини, англо-американська школа, судова практика, колізія законів, автономія волі, застереження про публічний порядок.

Malyga V. A., Bilyi Ya. A. The contribution of the Anglo-American school to the development of private international law

The article dedicates to the exploration of the Anglo-American doctrine that became a valuable contribution to the respective scientific heritage of Private International Law.

The acknowledgement of the role and significance of Private International Law in the modern Ukraine arouses the interest in the history of creation and development of the diverse scientific schools that studied international private legal relations. The school that comprises representatives of the Anglo-Saxon legal family, in particular from Great Britain and the United States of America (hereinafter referred as to the USA), is the one of the biggest and the most interesting scientific center among others, which in fact the name of the mentioned branch of law often used in Ukraine derives from.

Specificity of Private International Law is caused by those legal relations that constitute its subject of legal regulation and necessarily consist of foreign element (in one of three possible options). It is crucial to draw attention to the respective doctrine of Great Britain and the USA, which was developed by many generations of scientists and produced plenty of interesting and substantive theories, concepts and ideas in this field of knowledge, in order to achieve appropriateness to modern requirements and to maintain sustainable development of the science of Private International Law in Ukraine.

This article generalises scientific achievements of the leading representatives of the Anglo-American school of Private International Law, especially such as Joseph Story, John Westlake, Albert Venn Dicey, Ronald Harry Graveson, Richard Posner and Brainerd Currie. It also emphasises on particularities of the formation and development of the Anglo-American school of Private International Law. Moreover, it discovers their scientific attainments and systematises exactly the influence of the Anglo-American school on development of Private International Law, in particular on the general principles of law enforcement in Private International Law such as public order clause, qualification of conflict-of-law rules, the single renvoi and the complex renvoi.

Papers of the mentioned above representatives of the Anglo-American school highlight perfectly the nature of connections in this branch of law and the essence of these terms, and their practical application since the representatives of the covered school have substantiated their assumptions and conclusions not only with previously developed theoretical achievements, but also with specific law enforcement practice.

Key words: *doctrine, international private legal relations, Anglo-American school, judicial practice, conflict of laws, autonomy of the will, public order clause.*

Вступ. В Україні наука міжнародного приватного права (далі – МПрП) отримала активний розвиток не так давно. Фактично до прийняття у 2005 році Закону України «Про міжнародне приватне право» не існувало єдиної точки зору щодо цієї науки. Багато хто з юристів-практиків вже стикнулися з ситуаціями, які неможливо вирішити без МПрП.

Визнання ролі та значення міжнародного приватного права обумовило підвищений інтерес до історії створення та розвитку різноманітних наукових шкіл, які вивчали міжнародні приватноправові відносини. Однією з найбільших та найцікавіших стала школа представників англосаксонської правової сім'ї, зокрема Великої Британії та Сполучених Штатів Америки (надалі – США), звідки, власне, і походить вживана в Україні назва згаданої галузі права.

Актуальність теми цього дослідження обумовлена тим, що історично саме обмін науковими думками і сприяв розвитку будь-якої галузі знань, а МПрП не є винятком. Зважаючи

на специфічний характер МПрП, правовідносини, що складають предмет його правового регулювання, обов'язково містять іноземний елемент, що підносить вирішення цієї проблематики на новий рівень. До того ж процеси глобалізації та уніфікації, зокрема в юридичній сфері, як ніколи наразі поглиблюються, охоплюючи більшість держав світу. Це відіб'ється у майбутньому на стані правового регулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом, та його теоретичного обґрунтування. Для досягнення відповідності вимогам сучасності та підтримання сталого розвитку науки всередині нашої держави необхідно звернути увагу на доктрину МПрП Великої Британії та США, яка розроблялась не одним поколінням вчених й привнесла чимало змістовних теорій та ідей у науку МПрП.

Ці питання неодноразово досліджувались вітчизняними ученими, як-от: Буткевич В. Г., Мережко О. О., Нагуш О. М., Новосад І. В. та інші. Крім українських, вищезазначені питання розглядали у своїх працях й закордонні дослідники, а саме: Ахмед Ф., Бартолом'ю Дж., Кун А., Міхаелс Р., Найдхардт А. та інші.

Саме акцент на англо-американській школі МПрП є малодослідженим в Україні. Зрештою, багатогранність наукових доробків видатних представників цієї школи зумовлює необхідність продовжувати відповідні дослідження.

Постановка завдання. *Мета* цього дослідження – узагальнити науковий доробок представників англо-американської школи та його вплив на становлення й функціонування МПрП як науки. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: виокремити особливості розвитку англо-американської школи МПрП; розглянути ключові ідеї представників англо-американської школи МПрП; систематизувати вплив доктрини англо-американської школи на розвиток МПрП та його окремих інститутів; обґрунтувати важливість ідей англо-американської школи для розуміння та практичного застосування принципів і норм МПрП.

Результати дослідження. Велика Британія – острівна держава, тому об'єктивно її географічне положення вплинуло на формування її історії, внутрішніх владних інститутів та державних атрибутів, системи регулювання суспільних відносин як між її національними суб'єктами, так і між ними та іноземними суб'єктами. Найголовнішою особливістю як самої англійської державності, так і англійського права є його деякою мірою історично сформована відокремленість від континентального впливу [1]. Зокрема, англійське національне право поділяється не на звичні «континентальному» юристові великі сфери публічного та приватного права, а на так звані загальне право («common law») та право справедливості («equity») [2, с. 132–135].

З англійської школи МПрП (варто зазначити, що такої назви тоді ще не існувало) згодом розвинувся і зміцнів американський осередок міжнародно-правової (та й загалом юридичної) доктрини, адже до початку доби великих географічних відкриттів про розвиток американської юридичної науки годі й говорити. Щодо ж до традиційної американської школи МПрП, то вона остаточно сформувалась в перші десятиліття американської незалежності, переважно наповнюючись ідеями та концепціями з метрополії. Щодо останньої, то сукупність історико-географічних особливостей, факторів, що зумовили характер англійської школи та доктрини МПрП, можна звести до наступних положень, як стверджують А. Кун та Ф. Ахмед: по-перше, особливе географічне розташування, відокремленість морями й протоками від решти Європи, що надало можливість розвиватись не лише за рахунок значних іноземних впливів, зокрема з боку тодішніх провідних університетів, чи рецепції принципів римського права, а й привносячи свої власні напрацювання, спираючись на практичний досвід правового регулювання; по-друге, рання розбудова централізованої сильної королівської влади, існування єдиної об'єднаної держави (хоч й би формально в окремі історичні періоди) протягом значно тривалішого часу, порівняно з такими державами континентальної Європи як Франція або Німеччина [1, с. 10; 3, с. 45].

Зважаючи на розвиток зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних зв'язків, поставала дедалі нагальніша потреба у розв'язанні правових спорів, ускладнених іноземним елементом, чому могла ефективно посприяти відповідна правова доктрина. Протягом всієї

історії Англії, попри всі розбіжності побудови власної системи, англійські юристи активно послуговувались зарубіжними теоріями та концепціями. Варто зауважити, що такі запозичення обумовили важливий внесок у розвиток МПрП не тільки в Англії та потім і в США, а й у цілому світі.

Увагу привертає діяльність такого англійського юриста та історика права, як Вільям Блекстоун. Слід погодитись з думкою Д. Кеннеді, що його (Блекстоуна) головна праця, «Коментарі до законів Англії» (1765–1769 рр. створення) фактично стосується лише національного права Англії та не приділяє належної уваги тодішній галузі конфлікту законів, що наразі здебільшого у вітчизняній літературі називається МПрП [3, с. 209]. Внесок Блекстоуна у розвиток науки МПрП полягає у наступному: по-перше, він поширив природну концепцію права серед своїх колег; по-друге, визнав існування, так би мовити, всеосяжної правової основи, яку він виводив з принципів теорії природного права, яка хоч і не відповідає поняттю універсального закону дослідників попередніх епох, проте спрямована на врегулювання правовідносин як між державами, так і окремими індивідами [4, с. 66]. Тому це «право народів», охарактеризоване таким чином самим Блекстоуном, включає в себе як елементи торговельного права, так і приватного загалом. Як прихильник договірної теорії походження права як такого, він відхилив ідею вищого морального імперативу, спільного для всіх на той час цивілізованих народів (хоча ідея «цивілізованості» нікуди не зникла загалом з європейської доктрини МПрП аж до початку ХХ століття). В цьому простежується поєднання англійських юридичних понять з ідеями континентальних теоретиків міжнародного права, зокрема його приватноправової сфери. Варто відзначити й те, що Блекстоун, як і решта його сучасників, виходячи з вищенаведеного, спростував перевагу права народів над національними правовими системами. Помітним тут є вплив принципу суверенної рівності держав, введеного з праць Гуго Гроція та підсумків Вестфальського миру. Вільям Блекстоун плекав надії, що ефективність такого права може бути покращена шляхом його кодифікації, що вплинуло на діяльність дослідників як міжнародного публічного, так МПрП прийдешніх століть. Зокрема, на діяльність іншого колеги й співвітчизника, Джереми Бентама, одного з авторів сучасного терміну «міжнародне публічне право» [5].

Не зважаючи на те, що його ім'я традиційно асоціюють тільки з публічною сферою міжнародного права, саме цьому визначному англійському філософу та правнику заходу епохи Просвітництва ми завдячуємо визнанням тої думки, що міжнародне публічне і міжнародне приватне право є не тотожними, а окремими, деякою мірою дотичними, проте все одно різними за безліччю критеріїв правовими явищами. До цього висновку він дійшов, ознайомившись саме з творчістю Вільяма Блекстоуна. Окрім цього, у своїй праці «Принципи моралі і законодавства» 1789 року він висунув таку тезу, що МПрП не є у звичайному розумінні частиною концепції міжнародного права, запропонованої ним самим: воно є частиною національного права певної держави, джерелами його мають слугувати внутрішнє право держав, але з огляду на свою специфіку (врегулювання відносин, ускладнених іноземним елементом) має чітко виражений та окремий від решти галузей, до певної міри міжнародний, транскордонний характер [6, с. 296]. Цей підхід дотепер поділяється чималою кількістю вчених-юристів міжнародного приватного права та обумовив подальше його розуміння, зокрема наступниками Бентама в цій царині з англо-американського осередку.

Безсумнівно, ще одним видатним предтечою англійської доктрини МПрП можна вважати шотландського письменника, філософа та суддю Генрі Гоума (лорда Камеса), автора першого у Великій Британії підручника з міжнародного приватного права, а точніше, конфлікту законів, виданого 1760 року, під назвою «Принципи справедливості» [7]. Ця праця мала на меті узагальнити основні закономірності застосування справедливості, себто «equity», як однієї з двох наріжних складових англійського права, стосуючись здебільшого питань і проблем з іноземним елементом.

Не можна стверджувати, що в тогочасній частині сучасних США, яка перебувала під колоніальним управлінням Британської імперії, зовсім не розвивалась юридична наука загалом та МПрП зокрема. До перших американських науковців у цій царині можна

віднести Джеймса Кента, відомого законодавця та професора права в Колумбійському коледжі відповідного університету. У своїй фундаментальній праці «Коментарі до американського права» 1826 року, яка є нагромадженням матеріалів лекцій, які Кент читав у Колумбійській школі права протягом багатьох десятиліть викладання, він хоч і зачіпав тему так званого конфлікту законів, але робив це вкрай побічно [8, с. 6–8]. Інший науковець, батьківщиною якого була Луїзіана, Семюел Лівермор, що також викарбував собі ім'я в історії науки міжнародного приватного права написанням правових коментарів, був єдиним, хто цілеспрямовано досліджував міжнародне приватне право та проблеми й виклики, з якими йому доводилось стикатись, зокрема поклавши в основу для своїх праць практичні справи, в яких він особисто брав участь [8, с. 8]. Втім, статус території, на якій виникли США, визначав периферійне становище науки в ній, зокрема і юридичної, стосовно здобутків представників англійської школи, що мали авторитетний вплив на правотворчість, праворозуміння та правозастосування в межах всієї правової системи тодішньої Британської імперії, зокрема на питання вирішення колізій законів. Суди працювали і в колоніях, виносили свої рішення з різноманітної кількості справ і, звичайно, створювали власні прецедентні рішення, але під час їх винесення послуговувались прецедентами вищих судових інстанцій, розміщених у Великій Британії.

Абсолютно нові думки запропонував видатний тогочасний діяч, викладач, науковець, юрист-практик, депутат та спікер Палати Представників – Джозеф Сторі, який вважав своїм вчителем Джеймса Кента, а також був знайомий з працями Лівермора [8, с. 8-9]. Про нього до певної міри можна судити вже з того, що він у віці 32 років став суддею Верховного Суду США, де й працював до смерті, був наймолодшим членом цієї установи за тогочасну коротку її історію. Уславившись плідною науковою діяльністю, Джозеф Сторі, на думку багатьох дослідників науки міжнародного приватного права, як зазначає О. Нагуш, створив надважливий, монументальний доробок, що відносить його до ряду видатних науковців в галузі МПрП, як-от Бартола і Бальда, Шарля Дюмулена або Ульріка Губера, – «Коментарі конфліктного права», датований 1834 р. [9, с. 69]. Саме в цій роботі вперше замість поняття конфлікту законів для означення сфери правовідносин, ускладнених іноземним елементом, було застосовано новий термін – міжнародне приватне право, що укорінилось у відповідних сучасних наукових школах [10, с. 136]. Особливістю цієї праці є те, що Сторі вперше в англо-американському осередку науки МПрП як її джерела почав поєднувати здобутки «континентальних» вчених та попередні англо-шотландські напрацювання й судові прецеденти, адже він був категорично проти так званого «абстрактного обґрунтування» своїх тез, чим були переповнені попередні наукові твори у цій галузі [8, с. 9]. Фредерік Гаррісон припускав, що саме від публікації «Коментарів конфліктного права» почався новий етап в історії науки міжнародного приватного права загалом [11, с. 119]. Джозеф Сторі надав розлогий систематичний виклад та ґрунтовний аналіз багатьох вироблених на той час інститутів МПрП (правочинів і зобов'язань, права власності та спадкування). До заслуг Сторі Д. в галузі МПрП слід зарахувати формулювання положень, які склали основу його територіальної доктрини, котру згодом сприйняла англо-американська школа МПрП, а також увійшла до такого різновиду загальних засад правозастосування в МПрП, як застереження про публічний порядок. Сторі Д., зазнавши впливу ідей Губера про «міжнародну ввічливість», вважав, що держава застосовує щодо правовідносин, ускладнених іноземним елементом, винятково власне право з урахуванням суб'єктивних прав іноземних суб'єктів, наданих їм державою, яка розповсюджує на них свою юрисдикцію [9, с. 71]. Звідси й випливає зворотне твердження, що жодна держава не має достатньої влади, щоб розповсюджувати положення свого права на суб'єктів і об'єктів права, розташованих поза межами її територіальної юрисдикції, однак вона має владу, щоб визначити ступінь застосування іноземного права в межах своєї території [12, с. 21–24]. Тобто всі питання, що стосуються предмета правового регулювання МПрП, необхідно вирішувати передусім, спираючись на правові приписи певної держави. Якщо ж виявиться, що вони жодним чином не стосуються питання, що розглядається, слід в такому разі звертатись до «взаємної вигоди та корисності й моральної необхідності».

В цьому він вбачав зазначену «міжнародну ввічливість» як причину того, чому держави, не маючи обов'язку застосовувати іноземні правові норми, все одно вдаються до таких дій. Сторі Д. не відкидав «міжнародну ввічливість» із взаємністю в її основі як підстави застосування національними судами іноземного законодавства, однак виводив її існування та дію не з правових на те підстав, зокрема вкорінених в теорії природного права, прихильником котрої він був сам, а з практичної необхідності [8, с. 9–11]. Таким чином, ідеї Джозефа Сторі пояснювали дії держав, а не займались обґрунтуванням розширення можливостей судів застосовувати іноземне право. Взагалі він розглядав згадану «міжнародну ввічливість» не як основу всього МПрП, а радше як засіб перевірки загальних колізійних норм та обґрунтування застосування саме іноземних правових приписів. Джозефу Сторі, якому дорікали щодо «еклектики» праць науковців у сфері МПрП протягом останніх п'яти століть, щодо недоречності окреслення відомого конфлікту законів новим, проте наразі загальноживаним, терміном, щодо нерозуміння праць Губера, вдалося не тільки витягнути із збудованих попередників нові ідеї та принципи, а й вплинути на своїх сучасників, що визнавав навіть Фрідріх Карл фон Савіньї, відомий німецький правознавець [9, с. 70; 10, с. 136–137]. Зокрема, саме Джозеф Сторі утвердив цінність МПрП – визначення випадків застосування іноземного права та його конкретних норм, характеризуючи МПрП як «конфлікт між *lex fori* та *lex loci*» [8, с. 12–13]. До інших надважливих внесків Джозефа Сторі, який мав особистий досвід з врегулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом, підкріплений участю у винесенні багатьох рішень Верховного Суду США, можна віднести акцентування уваги на правах індивідів, зокрема укладати договори і мати у власності окремі об'єкти, на чому він часто зупиняється у «Коментарях конфліктного права»; ідею кодифікації колізійних норм, що він вважав не менш важливим, аніж систематизація матеріально-правових норм, та невіддільності міждержавних правових конфліктів від міжнародних, що розширило розуміння системи МПрП та змусило Сторі Д. замислитись над наданням цій правовій галузі зовсім іншої назви [8, с. 13]. Його територіальний принцип цілком відповідав тенденціям, які склались у першій половині XIX століття, особливо в США, де з'явилась і стала провідною доктрина Монро. Ці звершення довели самостійність та впливовість американського осередку науки МПрП, що вкупі з працями англійських правознавців створюють неповторність англо-американської школи.

Зі свого боку в цьому ж столітті, але в іншу, вікторіанську епоху, у Великій Британії теж стався прорив у науці МПрП. Цей період ознаменувався плідною діяльністю видатного англійського юриста-реформатора та парламентарія Джона Вестлейка, наукові інтереси якого складали виключно міжнародно-приватноправові питання. До того ж, він був одним з батьків-засновників Інституту міжнародного приватного права, початок діяльності якого припав на 1873 рік [13]. Його головний доробок, виданий 1858 року, має назву «Коментарі до міжнародного приватного права». Як зазначає Альберт Дайсі, Вестлейк намагався, спираючись на знання континентального права, зокрема на Фрідріха Савіньї, адаптувати частину його ідей та методів, в англійське законодавство та судову практику, наділяючи юридичну науку провідною роллю у систематизації та зміцненні англійського колізійного права, зміні англійської правосвідомості в бік частішого застосування його норм при розв'язанні практичних справ [14, с. 24]. Він наполягав, що колізійні норми мають враховувати природу приватних прав осіб, які походили значною мірою з їх волі, а не волі держави. Зважаючи на розширення теренів Британської імперії та поживлення міждержавних та міжконтинентальних зв'язків, Вестлейк обстоював автономію волі як провідну колізійну прив'язку при врегулюванні згаданих правовідносин, цілком відповідну обставинам, що склались в міжнародній комерції. Також Вестлейк відзначився і в дослідженні шлюбно-сімейних відносин в контексті МПрП: перебуваючи під впливом тогочасних ідей та рішень з судових справ, він стверджував, що шлюб – це юридичний стан, тривалий, а не тимчасового характеру, який не зумовлений правами й обов'язками осіб, а навпаки, породжує їх [15, с. 239–240]. З огляду на дедалі ширшу відмову судів застосовувати *lex loci contractus* для врегулювання правовідносин щодо шлюбу та розлучення й наслідків з них, Вестлейк вдався до перегляду відповідних колізійних норм.

Зокрема, він виокремив дві підстави дійсності шлюбу: формальну та істотну [16, с. 54]. Залежно від того, яка з них береться до уваги під час розгляду конкретної справи, можна застосовувати або *lex loci contractus* у першому випадку (однак, Вестлейк відрізняв шлюб від звичайного договору), до чого вдавались суди протягом попередніх десятиліть, або стосовно другого варіанту – *lex domicilii* подружжя, проте під місцем проживання вчений мав на увазі місце «розумового», а не фізичного перебування особи, з яким вона має певний ментальний зв'язок [16, с. 29]. Ці нововведення Вестлейка абсолютно відповідали вимогам часу, коли зароджувалася вільна торгівля між суб'єктами, належними до різних юрисдикцій. Слід виділити думку А. Найдхадта, який доводить, що саме надання переваги *lex voluntatis* та *lex causae* перед *lex loci contractus* англійськими судами після публікації авторитетної праці Вестлейка спричинило те, що попри заборону рабства у Британії, договори купівлі-продажу рабів у відповідних спорах визнавали дійсними, незважаючи на те, що це явно суперечило концепції застереження про публічний порядок, яка щоправда, перебувала тоді лише на стадії становлення [15, с. 235].

Таким чином, напрацювання Джозефа Сторі та Джона Вестлейка у сфері МПРП ознаменували новий етап зацікавленості щодо пошуків розв'язання його проблем, стали якісно новим поштовхом до його усвідомлення та вироблення способів його вдосконалення.

До послідовників ідей та напрацювань Вестлейка можна зарахувати і Альберта Венна Дайсі, юриста-науковця не тільки в галузі МПРП, а й конституційного права: саме йому можна завдячувати популяризацією поняття «верховенство права», відомого, щоправда, ще з доби Просвітництва [17, с. 3]. Як і Вестлейк, Дайсі під впливом позитивістських переконань стверджував, що міжнародне приватне право, попри його назву, є насправді галуззю національного права певної держави, через що є підстави вважати, ніби існує декілька таких галузей (залежно від кількості держав у світі), хоча вони оперують спорідненими поняттями та нормами, навіть ідентичними, просто застосовуючи їх по-різному, тому про «множинність» треба говорити, так би мовити, з натяжкою [18, с. 241]. Під час написання своєї фундаментальної праці «Збірник права Англії з прив'язкою до конфлікту законів» («Конфлікт законів») 1896 року Дайсі спирався на різноманіття англійських судових справ, яких значно побільшало за минулі півстоліття. Дайсі також послуговувався й ідеями Д. Сторі, зокрема доктриною «придбаних прав», яка прийшла на зміну уявленням про «міжнародну ввічливість». Дайсі погоджувався, що іноземне право застосовують, оскільки інакше неможливо вирішувати однозначно й справедливо справи, сторонами яких є як національні, так й іноземні суб'єкти. Він одним з перших почав впроваджувати у науку МПРП положення, котрі зводяться до наступного: необхідно застосовувати право тієї держави під час колізії між правом кількох держав, де суб'єктивне право було «придбано», тобто місця його виникнення. Перевага має надаватись праву держави місця суду, проте з врахуванням суб'єктивних прав сторін, які виникли за межами юрисдикції *lex fori* [18, с. 244–245; 19, с. 236]. Дайсі розумів це буквально: він відмовлявся від застосування іноземного права загалом, але припускав визнання окремих прав, «набутих належним чином згідно з правом будь-якої цивілізованої держави». Разом з тим він намагався модернізувати цю доктрину, додавши до наведеного в попередньому реченні критерію, за яким визнаються суб'єктивні права, набуті в іноземній державі, наступне: вони мали також «відповідати нормам і принципам англійського конфлікту законів» [18, с. 245–246]. У такий спосіб, як і його сучасники, Альберт Дайсі намагався віднайти універсальний принцип, згідно з яким визначалось би, яке право слід застосовувати щодо конкретної справи. Проте він також виокремив винятки з його формулювання, таким чином розвиваючи концепцію застереження про публічний порядок. На думку Дайсі, публічний порядок – це один зі способів обмеження дії іноземних правових приписів в межах певної національної юрисдикції, яке має застосовуватись лише у крайніх випадках їхньої несумісності з основами суспільного порядку держави. Варте особливої уваги також його ставлення до тогочасного загальноприйнятого поділу в науці міжнародного права загалом, через його європоцентризм, держав як суб'єктів на цивілізовані та нецивілізовані: Дайсі визнавав, що насправді немає підстав відмовляти у застосуванні правових норм та принципів

«нецивілізованих» держав, хоча й не було цьому в тодішній науці міжнародного приватного права належних обґрунтувань [18, с. 248]. Наукові інтереси Альберта Дайсі були спрямовані й на вирішення інших проблем застосування права в контексті науки міжнародного приватного права – кваліфікації колізійних норм і відповідного конфлікту, а також на зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави. Ключовою колізійною прив'язкою щодо першого питання він вважав *lex causae* [18, с. 255]. Його внесок до юридичної науки з цієї проблеми є вкрай важливим, оскільки він є одним з перших дослідників, хто поставив собі за мету вирішити її, зважаючи на її відносно недавній характер. Як і у випадку з кваліфікацією колізійних норм, Дайсі слід назвати серед першопрохідців щодо вирішення проблеми зворотного відсилання та відсилання до права третьої держави, адже ці поняття не були відомі ні англійським, ні американським дослідникам МПрП аж до виходу першого видання «Збірника...» 1896 року. Він розтлумачив поняття «права держави» дуалістично: стосовно рідної Англії він визначив його як «місцеве або загалом територіальне право Англії», тоді як під «правом іноземної держави», за визначенням Дайсі, йдеться про «будь-яке місцеве, загальнотериторіальне право чи інше право цієї держави, яке суди цієї держави застосовують при винесенні рішень у справах, на які посилається колізійна норма» [16, с. 256–257]. Звідси випливає, що Дайсі послуговувався не характером участі правових норм у відповідному регулюванні як критерієм визначення, що є основою сучасного ставлення до явища *genvoi*, а принципом територіальності, тому з певним застереженням на його погляди можна покладатись і тепер, адже, в межах територіальної юрисдикції певної держави може існувати декілька правових систем, відмінних за територією функціонування чи, до прикладу, релігійною або класовою, кастовою належністю їхніх суб'єктів [18, с. 257–258]. Ці напрацювання, безумовно, вплинули на розвиток МПрП не тільки в межах Великої Британії та США, а й у світі загалом, ставши основою сучасних уявлень про складові елементи МПрП, його сутність та цінність як регулятора приватних відносин, так би мовити, міжнародного рівня, проблеми, з якими воно стикається під час функціонування, та способи їх подолань.

Не менш важливою була і діяльність професора Рональда Гаррі Грейвсона, британського юриста, баристера, дослідника як загального, так і МПрП. Внесок Грейвсона у розвиток МПрП являє собою його розуміння як системи права, що зважає на суспільні міркування, себто Роберт Грейвсон розвинув ідеї щодо соціальної спрямованості та цінності МПрП, започаткував так звану «теорію справедливості» у колізії законів («theory of conflicts' justice»). Виникнення правового статусу фізичних осіб Грейвсон пов'язував з тією самою соціальною обумовленістю, необхідністю регулювання та захисту стану окремих груп індивідів. Професор Грейвсон на прикладі шлюбно-сімейних відносин запропонував істотні вимоги, що виявляють у собі найбільший ступінь зацікавленості з боку держави й суспільства, котрі передбачали їх регулювання не за *lex domicilii* сторін, а за рахунок застосування *lex loci celebrationis* [20, с. 230–231]. Відомі напрацювання Р. Грейвсона й щодо договорів, правочинів і зобов'язань у МПрП. Як прихильник дедалі ширшого застосування контрагентами автономії волі при врегулюванні договірних правовідносин, він однак не відкидав абсолютно *lex causae* як колізійну прив'язку з цього ж приводу. Він застерігав від можливого зловживання сторонами положеннями *lex voluntatis* та обходу закону в цьому випадку (проте, варто визнати, остання категорія не відома англійській доктрині МПрП, яка звикла послуговуватися, скажімо, презумпцією добросовісного вибору права) [20, с. 411–412].

Характеризуючи стан науки МПрП Мережко О. погоджується, що розвиток будь-якої науки залежить від висунення сміливих теорій та можливості їх спростування чи модифікації з метою вдосконалення, і зазначає, що по суті, сьогодні в цьому напрямі юридичної науки панують переконання таких діячів, як-от Вестлейк, Дайсі та Грейвсон, себто домінантною течією залишається юридичний позитивізм, який визнає МПрП як частину національного права [19, с. 209].

У період після Другої світової війни Рональд Грейвсон одним з перших запропонував розглядати аспекти системи МПрП та історії його становлення під кутом зору не тільки правничої науки, а й соціології та філософії. Таким чином, він створив підґрунтя

для подальших напрацювань у комбінуванні методів різних наук у міжнародних приватноправових дослідженнях. Ця теза підтверджується діяльністю іншого американського науковця, Річарда Познера, професора школи права Чиказького університету і судді, який почав поєднувати наукові методи дослідження юридичної та економічної науки, створивши у цей спосіб теорію «економічного аналізу права». Як помітно з самої назви, в основі цієї теорії лежить застосування економічного аналізу під час досягнення цілей та рішень цілком юридичного характеру. Познер на сторінках своєї праці «Проблеми судової практики», спираючись переважно на практику національних судів у вирішенні звичайних, неускладнених іноземним елементом справ, розмірковував, що суддя, вирішуючи будь-яку справу, яка явно відноситься до предмета правового регулювання МПрП, має покладатись на так званий принцип максимізації суспільного добробуту («wealth maximization»), тобто обов'язково треба враховувати соціально-економічну доцільність винесення рішення у конкретній справі [21, с. 390]. Ця пропозиція, гадаємо, є слушною, проте, як і у випадку з доробком Рональда Грейвсона, потрібно балансувати при спробах перенесення методів однієї науки до методології іншої, враховуючи їхню специфіку, щоб зберегти цілісність та досягти первинної мети дослідження.

Американський професор права Брейнерд Каррі у праці «Вибрані есе щодо конфлікту законів» виклав своє вчення, котре отримало назву «теорія урядового/державного інтересу». Сутність цієї теорії полягала у наступному: щоб визначити, право якої держави треба використовувати для вирішення справи, ускладненої іноземним елементом, слід спершу встановити, з інтересом якої саме держави найтісніше пов'язані обставини цієї справи [22, с. 189–191]. На нашу думку, в цих положеннях чітко простежується значення колізійної прив'язки *lex causae*, яка і походить (принаймні в сучасному своєму вигляді) з доктрини англо-американської школи МПрП.

Висновки. Отже, було проведено узагальнення наукових досягнень провідних представників англо-американської школи МПрП, зокрема Джозефа Сторі, Джона Вестлейка, Альберта Венна Дайсі, Рональда Гаррі Грейвсона, Річарда Познера та Брейнерда Каррі, виокремлено особливості розвитку цієї школи МПрП, яка сягає історичним корінням у середньовічну епоху та Новий час, підживлюючись як ідеями тодішніх видатних дослідників, так і судовою практикою. Крім того, було охарактеризовано їхні наукові внески та щодо цього систематизовано вплив доктрини англо-американської школи на розвиток МПрП, зокрема, загальних засад правозастосування в МПрП, а саме: застереження про публічний порядок, кваліфікація колізійних норм, зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави; було встановлено вплив вказаної школи МПрП на шлюбно-сімейні відносини, правочини й зобов'язання, зокрема договірні, правовий статус фізичних осіб.

Роботи вищезазначених представників англо-американської школи яскраво висвітлювали характер зв'язків у МПрП, сутність цих понять та їх практичне застосування (адже представники розглянутої школи обґрунтовували свої припущення і висновки з власних спостережень не тільки попередньо розробленими теоретичними дослідженнями, а й правозастосовчою практикою). Доктрина англо-американської школи МПрП, безумовно, за своїм спрямуванням тісно пов'язана з практикою, адже теорії, що її складають, переважно намагаються визначити найбільш прийнятне вирішення окремо взятої колізії законів. Зрештою, було охарактеризовано особливість зазначеної школи МПрП, оскільки саме під час процесу застосування колізійних норм до правових спорів найяскравіше простежується прагнення за допомогою суто наукових інструментів досягнути дійсність.

Список використаних джерел:

1. Ahmmed F. The Origin and Development of Private International Law (XII–XX centuries). URL: https://www.academia.edu/75026024/The_origin_and_development_of_private_international_law_XII_XX_centuries_ (date of access: 28.09.2024).
2. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу: навчальний посібник. Львів: юридичний факультет ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 268 с.

3. Kennedy D. The Structure of Blackstone's Commentaries. *Buffalo Law Review*. 1979. Vol. 28, no. 2. P. 205–382.
4. Blackstone W. The Commentaries on the Law of England: the legal treatise. London : John Murray, Albemarle Street, 1876. 496 p.
5. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К. : Либідь, 2002. 608 с.
6. Bentham J. An Introduction to The Principles of Morals and Legislation: the work on philosophy and jurisprudence / ed. by J. H. Burns., H. L. A. Hart. Oxford: Oxford University Press, 1970. 456 p.
7. Home H. (Lord Kames). The Principles of Equity: law book / ed. by K. Haakonsen, M. Lobban. Indianapolis: Liberty Fund, 2014. 680 p.
8. Michaels R. C. Joseph Story (forthcoming in Elgar Encyclopedia of Private International Law / ed. by J. Basedow, G. Rühl, F. Ferrari and P. de Miguel Asensio). *Duke Law School Public Law & Legal Theory Series*. 2016. № 56. P. 1-23.
9. Нагуш О. М. Внесок Дж. Сторі у розвиток міжнародного приватного права. 69-а наукова конференція професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова: тез. доп., 26–28 лист. 2014 року, Одеса / редкол.: І. С. Канзафарова, О. О. Нігрєєва та ін. Одеса, 2014. С. 68–72.
10. Новосад І. В. Міжнародне приватне право: історична ретроспектива та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 135–137.
11. Harrison F. On jurisprudence and conflict of laws: the legal treatise. Oxford : Clarendon Press, 1919. 188 p.
12. Story J. The Commentaries on the conflict of laws, foreign and domestic, in regard to contracts, rights, and remedies, and especially in regard to marriages, divorces, wills, successions, and judgements: the legal treatise. Boston : Hilliard, Gray, and Company, 1834. 557 p.
13. Westlake J. (British lawyer): the article of online encyclopedia from Encyclopaedia Britannica. *The Section of History & Society*. URL: <https://www.britannica.com/biography/John-Westlake> (date of access).
14. Memories of John Westlake: a biographical novel / J. Fischer Williams et al. London : Smith, Elder & Co., 15 Waterloo Place, 1914. 163 p.
15. Neidhardt A. H. The Transformation of European Private International Law. A genealogy of the Family Anomaly: the thesis. Florence : the department of law of the EUI, 2018. 587 p.
16. Westlake J. A Treatise on Private International Law, on the Conflict of Laws, with principal reference to its practice in the English and other cognate systems of jurisprudence: the legal treatise. London: W. Maxwell, 32, Bell Yard, Lincoln's Inn; Dublin : Hodges, Smith and Co., 1858. 407 p.
17. Bigham T. The Rule of Law: a legal book. London: Penguin Books, 2011. 215 p.
18. Bartholomew G. W. Dicey and the development of English Private International Law. *University of Tasmania Law Review*. 1959. Vol. 1. P. 240–262.
19. Мережко О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права. Київ : Юстиніан, 2010. 320 с.
20. Graveson R. H. Conflict of Laws: private international law. London: Sweet & Maxwell, 1974. 675 p.
21. Posner R. A. The Problems of Jurisprudence. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1990. 485 p.
22. Currie B. B. Selected essays on the conflict of laws. Durham, N. C. : Duke University Press, 1963. 761 p.

